

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

JEZIK, KNJIZEVNOST, PROSTOR

Tematski zbornik radova

Urednice:
Vesna Lopičić
Biljana Mišić Ilić

Niš, 2018.

Biblioteka
NAUČNI SKUPOVI

Urednice:

Prof. dr Vesna Lopičić
Prof. dr Biljana Mišić Ilić

Glavni i odgovorni urednik:

Doc. dr Gordana Đigić

Akademski odbor:

Prof. dr Vesna Lopičić
Prof. dr Biljana Mišić Ilić
Prof. dr Vladimir Ž. Jovanović
Prof. dr Mihailo Antović
Prof. dr Snežana Milosavljević Milić
Prof. dr Đorđe Vidanović
Prof. dr Miloš Kovačević
Prof. dr Sofija Miloradović
Prof. dr Slávka Tomašćiková
Prof. dr Marija Knežević
Prof. dr. Janoš Kenjereš
Prof. dr. Kristobal Kanovas
Prof. dr Elżbieta Manczak-Wohlfeld
Prof. dr Zeljka Babić
Prof. dr Christl Verduyn

Sekretari konferencije:

Sanja Ignjatović
Nikola Tatar

Recenzenti:

Prof. dr. Radojka Vukčević
Prof. dr. Vladimir Ž. Jovanović
Prof. dr. Marija Krivokapić

PROSTORNE GRANICE STAROFRANCUSKE KNJIŽEVNOSTI

Sažetak: Dok su vremenske granice francuske književnosti srednjeg veka uglavnom jasne – književno stvaralaštvo zapisivano od 11. do 15. veka, s prostornim granicama starofrancuske književnosti otvaraju se brojna pitanja, kako u zabranu samog jezika, tako i u geografskom smislu. Ako se starofrancuskom književnošću smatra književna produkcija srednjovekovne Francuske, šta su uopšte granice srednjovekovne Francuske, te time i prostorne granice francuske književnosti srednjeg veka? Da li starofrancuska književnost obuhvata samo dela zapisana na starofrancuskom jeziku, ili se u srednjovekovno književno nasleđe Francuske moraju računati i trubadurska lirika na oksitanskom jeziku, bretonsko stvaralaštvo, kao i klerikalna književnost na latinskom? Ako se jedna književnost definiše jezikom kojim je pisana, da li se u starofrancusku književnost mogu svrstati i dela nastala u Engleskoj u periodu od 12. do 15. veka kada su tamošnji dvor i učeni društveni krugovi govorili i pisali na dijalektu starofrancuskog poznatom kao anglo-normanski ili ostrvski francuski? Sva ta pitanja polazište su u ovom radu koji nudi dijahronijski pregled stavova i pristupa književnih istraživača, teoretičara i istoričara, a s ciljem da se kroz uporednu analizu aktualizuje teorijsko-kritička problematika prostornih granica starofrancuske književnosti.

Ključne reči: starofrancuska književnost, srednji vek, prostor, jezik, književna istorija

1. Uvod

Mišel Zink, francuski stručnjak za književni srednji vek, studiju naslovljenu *Francuska književnost srednjeg veka (Littérature française du Moyen-Age, 2004)*, u ovom istraživanju korišćenu u izdanju iz 2011, započinje retorskim pitanjem-paradoksom – „postoji li francuska književnost srednjeg veka“ (Zink 2011: 1),¹ i time sugerise da se otvori književnoistraživačka problematika: šta se podrazumeva pod francuskom književnošću u srednjem veku. Da bi se definisalo ovo naučno polje, iskazano rečima sovjetskog teoretičara Smirnova (Смирнов): „potrebno je imati tačan pojam o obimu srednjovekovne francuske književnosti, uzimajući u obzir teritorijalni i jezički momenat“ (Smirnov 1951: 16–17). Naime, francuska književnost u srednjem veku tiče se kako jezika na kom je ona pisana, tako i prostora na kom je nastajala.

Zinkov udžbenički uvod pokrenuo je i ovo istraživačko razmatranje filološke recepcije književne produkcije na prostoru onog što bismo pojednostavljeno nazvali srednjovekovnom Francuskom, što je onda prostor koji se na vremenskoj liniji menja, širi i

¹ Svi navodi iz studija na francuskom jeziku ovde su dati u prevodu autora ovog rada. Kod određenih pojmova, terminoloških odrednica i iskaza, za koje se smatralo svrsishodnim da čitaocima budu dostupni i u originalu, ponuđen je i francuski tekst u zagradama nakon prevedenog citata koji je u samom tekstu rada.

povlači, obuhvatajući, u zavisnosti od epoha, prostor franacke Galije, zatim Francuske u nastajanju u doba Kapeta od 11. do 14. veka, i Francuske u teritorijalnoj ekspanziji pod dinastijom Valoa od 14. veka.² U ovom radu se kroz analitički pregled sučeljavaju teorijska gledišta istoričara književnosti u 20. veku i na početku 21. veka. Kako ideološko pozicioniranje određuje i filološki pristup, neminovno se književne istorije i udžbenički pregledi moraju sagledati i u sociopolitičkom kontekstu vremena u kojima su nastajali, kako bi se razumeli i onda objasnili književnoteorijski pristupi u određivanju prostornih granica starofrancuske književnosti.

2. Jezici stare Francuske

Da li je francuska književnost u srednjem veku samo književnost na francuskom jeziku, i ako jeste, na kom i kakvom francuskom jeziku, jer ne samo da to nije jezik koji danas zovemo francuskim, već se on razlikuje od današnjeg francuskog u tolikoj meri da se dela pisana na starofrancuskom mogu čitati jedino u prevodu na moderni jezik, čime francuska srednjovekovna književnost, u čitalačkoj recepciji, može da postoji danas jedino kao prevodna književnost? Da li se u francusku srednjovekovnu književnost ubraja stvaralaštvo iz epohe srednjeg veka nastalo u geopolitičkim granicama današnje Francuske, ili se u obzir uzima jedino stvaralaštvo na prostoru koji je označavao tadašnju Francusku u nastajanju, jer u 11. veku, iz franacke Galije, nakon dinastije Karolinga, s vladarskom porodicom Kapeta započinje političko iscrtavanje teritorije buduće Francuske, i sami termini *francuski*, *Francuzi*, *Francuska* tada se geopolitički i jezički kristalisu? Prethodna dva pitanja se istorijski i kulturološki prepliću u tolikoj meri da se nužno vezano razmatraju kako bi se sagledao prostorni opseg stare francuske književnosti.

Kako zapaza Anrijet Valter (Walter 1988: 63), jezik kojim je franacko stanovništvo govorilo u 9. veku nije više bio latinski kako su u to verovali, i toliko se izmenio, da to više nije bio ni *rimljanski*, već romanski jezik.³ Ili, kako to formuliše Mišel Banniar (Banniard 2009: 9), u istraživačkom eseju o vezama francuskog jezika i latiniteta u srednjem veku, latinski kakvim se govorilo u franackoj Galiji vremenom se toliko *reorganizovao* da je zavređivao da ponese drugo ime. Gistav Lanson (Lanson 1912: 3) uopštavanjem zaključuje da oko hiljadite godine nastaje promena od sintetičkog latinskog ka analitičkom francuskom jeziku.

U istorijskoj gramatici, jezik francuskog srednjovekovlja, od 11. do 15. veka, uopštenije i objedinjeno, naziva se starofrancuskim jezikom (*l'ancien français*).⁴ Međutim,

² Ustaljeno i preovlađujuće je da se srednji vek kao istorijska epoha vremenski omeđuje od pada Zapadnog rimskog carstva 476. godine do Kolumbovog otkrića Amerike 1492. godine. I dok se istorijski srednji vek proteže na ceo milenij, u književnoistorijskim sagledavanjima se uobičajeno francuska književnost srednjeg veka svodi na pet stoleća, od 11. veka, iz kojeg potiču prvi poznati sačuvani zapisi, do 15. veka, a kod nekih teoretičara, izuzetno, književni početak se smesta u 9. vek.

³ Prema Anrijet Valter, istorija francuskog jezika počinje s dolaskom Rimljana na tlo Galije, u 1. veku pre nove ere. Romanizovani Gali su prihvatili narodni latinski jezik prilagođavajući ga sebi, i on je, u 5. veku nove ere, gotovo do neprepoznatljivosti bio različit od prvobitno prihvaćenog latinskog, tako da će se nadalje nazivati narodnim romanskim jezikom (*rustica romana lingua*), prihvaćen i od franackih osvajača Galije koji će zaposednutoj teritoriji dati svoje plemensko ime, time onda i jeziku kakvim se govorio u 10. veku (Walter 1988: 23–26).

⁴ U Banniarovoj teorijskoj sistematizaciji evolucije jezika od latinskog do francuskog, jezičko stanje

s više preciznosti, i uzimajući u obzir dijalekatsku raznovrsnost, pominju se govori oil (langue d'oil) na široko shvaćenom severu stare Francuske, ukoliko se čitava teritorija jezički podeli na sever i jug, a među kojima je onda govor romanizovanih ripuanskih Franaka iz pariske regije – *le francien*, odakle počinje kraljevski domen Kapeta, a koji će se nametnuti kao jezik buduće narastajuće kraljevine, tek jedan od severnjačkih dijalekata, kasnije preimenovan u – francuski (*le français*). Na južnoj polovini stare Francuske razvijaju se govori ok (*langue d'oc*). Prema Baniaru (Baniard 2009: 9), između 3. i 8. veka, govornici u severnoj Galiji su transformisali latinski jezik u francuski, dok su govornici u južnoj Galiji transformisali latinski jezik u oksitanski.⁵

Brojni usko srodni dijalekti na području široko shvaćenog severa današnje Francuske čine ono što Gistav Lanson, vrlo modernizovano i time krajnje pojednostavljeno, što za sobom povlači i određene istorijsko-političke stavove (na koje ćemo se kasnije osvrnuti), naziva *francuskim* jezikom, a, u stvari, to su govori oil koje francuski teoreticar nabraja u pet grupa: pikarski na severoistoku, normanski na zapadu, poatjevski na centralnom severu,⁶ burginjonski na istoku, a u regiji Il-de-Fransa, kao širokom pariskom pojasu, *francuski* dijalekt (*le francien*) koji će nadvladati sve ostale dijalekte i nametnuti se kao osnova na kojoj će se graditi standardni francuski jezik.⁷ Lanson navodi (1912: 5) da su svi ti dijalekti bili dominantni svaki u svojoj regiji, ali da su bili ravnopravni kao književna oruđa; upotreba jednog pre nego drugog u nekom književnom delu ukazivala je samo na geografsko poreklo književnog stvaraoca.

Prema Pajenu (1970: 35), teritorije govora oil prostiru se od Belgije do Centralnog masiva u Francuskoj. Za Lansonu (1912: 4), granica između severnih govora oil i južnjačkih govora ok, tj. između francuskog jezika i provansalskog jezika, na liniji je od Žironde do Alpa, preko Limoža, Klermon-Ferana i Grenobla. Kao i Lanson, i Smirnov koristi termin *francuski jezik* da njime *didaktički* označi starofrancuske govore oil od kojih se razlikuju južnjački govori ok, označeni opštom oznakom *provansalski jezik*. Tako Smirnov (1951: 17) iscrtava mapu na kojoj „granica provansalskog i francuskog jezika“ počinje na zapadu od Žironde, ušća Garone, i opisuje luk koji se diže ka severu i spušta ka jugu. Glavne geografske tačke te granice jesu Bordo, Lisak, Monlison, južni deo departmana Izer.⁸

u 8. veku imenuje se kao starofrancuski jezik 1, tj. protofrancuski (*le protofrançais*) ili arhaični starofrancuski (*l'ancien français archaïque*), a od 9. do 11. veka kao strofrancuski jezik 2, tj. klasični starofrancuski (*ancien français classique*). U 13. veku, dobijen je pozni starofrancuski jezik (*l'ancien français tardif*) koji će obeležiti 14. i 15. stoleće (Baniard 2009: 33).

⁵ Mišel Stanesko navodi da se južnjački govor nazivao *Lingua Occitana* da bi se odelio od severnjačkog *Lingua Gallicana* (Stanesco 2009: 85).

⁶ Žak Šoran, koji ga takođe ubraja u govore oil, za poatjevski veli da je pre 12. veka pripadao južnjačkoj grupi dijalekata ok (Chaurand 1991: 515).

⁷ Pored Lansonove klasifikacije severnih dijalekata oil, postoje i drugačija grupisanja i grananja. Tako Pajen nabraja prvobitni francuski (*francien*), pikarski, šampanjski, valonski, lorenski i anglo-normanski (Payen 1970: 35).

⁸ Pajen dodaje i franko-provansalski jezički prostor kao središnju zonu između prostora oil i ok, i navodi književni primer da je krajem 12. veka na franko-provansalskom nastala poema *Žirar od Rusijona* (*Girard de Roussillon*) (Payen 1970: 36).

3. Teritorije stare Francuske

Ako bismo o starofrancuskoj književnosti govorili prostorno samo u kontekstu Francuske u nastajanju, postavlja se pitanje šta je onda s Normandijom i Bretanjom na severozapadu, s Akvitanijom na jugozapadu, s Provansom na jugu, najzad – s celom Oksitanijom kao istorijsko-jezičkim prostorom govora ok na prostoru široko shvaćenog juga između Pirineja, Centralnog masiva, Alpa i mediteranskog priobalja: ubraja li se u francusku srednjovekovnu književnost stvaralaštvo tih prostora pre nego što su oni politički postali deo francuske monarhije? Jedan nivo odgovora već nam je sugerisan i terminološkim oznakama *francuski* jezik, za govore oil, i *provansalski* jezik, za govore ok. Ali, pre nego što se uputimo na jug, valja nam još pohoditi teritorije na severu.

Smirnov ubraja Normandiju u prostor francuske književnosti, budući da su se normanski osvajači-doseljenici rano romanizovali i već u trećoj generaciji zaboravili svoj jezik, te je tako – „Normandija, u kulturnom pogledu, postala jedna od korenitih i književno neobično aktivnih provincija Francuske“ (Smirnov 1951: 17). Ni francuskim istoričarima književnosti ne smeta podatak što je Normandija tek 1204. postala deo francuske kraljevine da bi njeno književno stvaralaštvo i pre 13. stoleća uključili u francusku književnost srednjeg veka. Dok je Normandija ušla u posed francuskog domena na početku 13. veka, s Bretanjom se to desilo skoro dva veka kasnije, kada se vojvotkinja Ana od Bretanje udala za francuskog kralja Sarla Osmog, 1491. godine, što je kraj srednjeg veka shvaćenog i u istorijskom smislu. Smirnov (1951: 16–17) isključuje Bretanju iz francuske književnosti srednjeg veka, ne dajući posebnog objašnjenja, sem podatka, koji sovjetski teoretičar očito smatra dovoljnim da bi se dodatno obrazlagao, a to je da se ta regija, koju su bili zaposeli Kelti potisnuti s britanskih ostrva, sve do 14. veka opirala francizaciji. Ali, ako stvaralaštvo te regije ne ulazi u francusku srednjovekovnu književnost, kojoj nacionalnoj književnosti onda pripada, tj. u sklopu kog i kakvog istorijskog, teorijskog i poetičkog pregleda treba da se razmatra bretonsko stvaralaštvo?

Prema istaknutim francuskim medievalistima Žozefu Bedijeu i Polu Azaru (Bédier, Hazard 1948: 5), u regijama koje nisu bile deo stare Francuske nastaju dela na *francuskom*, te ona time nisu manje francuska, tj. nije time manje istinito da je *jedinstvo francuskog senzibiliteta* skoro svuda stvaralo književnost koja se može razmatrati kao francuska. Tako francuska srednjovekovna književnost obuhvata stvaralaštvo na (staro) francuskom jeziku gde god se njime pisalo, budući da je jezik oil, što je naziv za skup severnih starofrancuskih dijalekata, „odjekivao mnogo dalje od granica kontinentalne Francuske“ (Bédier, Hazard 1948: 5): njime se govorilo i pisalo na latinskom istoku, na jugu Italije i na Siciliji, u Lombardiji, u Engleskoj.

Time se pokreće i sledeće pitanje: da li se u staru francusku književnost svrstava i književna produkcija u Engleskoj od 12. do 15. veka, u periodu kada se tadašnji francuski jezik koristio na dvoru i kod obrazovnih slojeva engleskog društva, a koji obavezno čitaju i pišu na tadašnjem francuskom, a u pitanju je starofrancuski u normanskoj varijanti iz grupe severnjačkih dijalekata oil, čime se takav starofrancuski označava kao anglo-normanski jezik. Bedije i Azar smatraju da se i stvaralaštvo u Engleskoj u doba Plantageneta od 12. veka može razmatrati kao francuska književnost (Bédier, Hazard 1948: 5). Za Smirnova, „po sebi se razume da je anglo-normanska književnost uneta u naš pregled“ francuske književnosti srednjeg veka, budući da je „cela tri veka francuski jezik, njegov takozvani anglonormanski dijalekt, bio jezik dvora, aristokratije, sudstva i više administracije“, te da su političke veze dve zemlje pospešile i kulturnu razmenu

„zbog čega su književne veze postale tako tesne da, ponekad, imajući u vidu dve verzije iste poeme – anglo-normansku i francusku – nismo u stanju da rešimo koja je osnovna a koja je izvedena“ (Smirnov 1951: 17).⁹

Kako primećuje Draginja Pervaz (Pervaz 1979: 43), u studiji *Engleska književnost* (1979), iz jugoslovenske edicije *Strane književnosti*, u uredništvu Branka Džakule: staroengleska književnost završava se u 11. veku, a ono što nastaje nakon što su Normani osvojili Englesku 1066, čime su otvorena vrata i za francusku kulturnu dominaciju u društvu s druge strane Lamansa, do te mere je udaljeno od anglosaksonskih korena da se, sve do 19. veka, nije ni uključivalo u istoriju engleske književnosti. Ivanka Kovačević (Kovačević 1979: 51–52), u istoj studiji, dodatno objašnjava: vladari iz kraljevske kuće Plantagenet i njihovo plemstvo „osećali su se Francuzima“ te su negovali „tuđinsku, uvezenu književnost“, a kad bi i pisao na tadašnjem engleskom, po istorijskoj lingvistici – na srednjeengleskom jeziku, pisac se izvinjavao što mora da upotrebi grubi engleski jezik da bi dospao do čitalaca koji ne vladaju francuskim, tj. starofrancuskim, još preciznije – anglo-normanskim jezikom.

4. Oksitanija: poezija drug(ačij)e Francuske

Kroz vekove, kako se jedna po jedna pokrajina budu priključivale Francuskoj, ili kako to definiše Lanson (1912: 11–12) – kako budu ulazile u *nacionalno jedinstvo* (*unité nationale*), tako će prihvatati i *jezik Francuske* (*langue de France*) i duhu tog jezika pridruživati svoj *izvorni duh* (*génie original*). Tom nacionalno-romantičarskom programu neće se prikloniti Oksitanija, tzv. Južnjačka Francuska (*France du Midi*), koja je imala svoje izvanfrancusko društveno uređenje i razvijenu trubadursku kulturu dok nije bila opustošena krstaškim pohodom protiv katara u prvoj polovini 13. veka. U svoja književnoistorijska razmatranja, u izdanjima na kraju 19. veka i u prvoj trećini 20. veka, Gistav Lanson ne uključuje oksitansku književnost, iako je ona živela na francuskoj teritoriji, kako priznaje (1912: XII, 4–5); ali, ako bi i nju uračunao, objašnjava dalje Lanson, bilo bi to isto kao kad bi u francusku književnost svrstao galo-rimsku književnost iz perioda romanizovane Galije od 1. do 5. veka, ili latinske spise iz francuskog srednjeg veka. Lansonu zanima oksitanska ili provansalska poezija samo u meri u kojoj je uticala na tok *istinske* francuske književnosti, čime on oksitansku tretira kao jednu od književnosti na stranom jeziku.

U vreme Treće republike, od 1870. do 1940, nauka i obrazovanje, time onda i filologija, ideološki su usmereni na svegrađansko utapanje u nacionalni duh, a što je podrazumevalo državno-političko i jezičko-kulturno jedinstvo čije središte jeste francuski jezik, preko kojeg se francuska državnost teritorijalno uspostavljala. Zato su bili marginalizovani, odbačeni ili gušeni, svi regionalni i lokalni pokreti koji su se u minulim vekovima odupirali svefrancuskoj asimilaciji i postavljali se kao zaseban identitet.¹⁰

⁹ Tako je najstariji poznati starofrancuski ep. *Pesma o Rolandu* (*La Chanson de Roland*), ujedno književnoistorijski najznačajniji, i u književnokritičkoj oceni vrednovan kao najbolji, sačuvan na anglo-normanskom jeziku, i stručno-filološki se naziva Oksfordski rukopis.

¹⁰ Narastajućem društvenom nacionalizmu, koji se predstavljao kao patriotizam, išla je naruku nacionalna frustracija posle poraza u Francusko-pruskom ratu (1870–71) u kojem su izgubljene velike teritorije na istoku, Alzas i Lorena. Mišel Zink sagledava francusko filološko negiranje veza starofrancuskog epa s germanskim izvorima u istraživanjima na kraju 19. i na početku 20. veka upravo u kontekstu francuske

Otuda nije neobično kada Bedije i Azar zaključuju da „naši književni tekstovi“, što znači *francuski*, jezički i književno nam se pojavljuju obeleženi *nacionalnim pečatom*, i ma koliko se razlikovale međusobno pikarska, lorenska i normanska književnost, one čine „taj veliki i stvarni entitet: francusku književnost“ (« cette grande et réelle entité : la littérature française » – Bédier, Hazard 1948: 5).

Ne iznenađuje ni Lansonov stav (Lanson 1912 : 4) da „pojedinačni kapric ili lokalni patriotizam čine da se veštački proizvodi književnost na lokalnom narečju“ na kraju 19. veka, dok u srednjem veku nije bila takva situacija, već se, navodno, jedinstveni nacionalni jezik postavljao iznad regionalnih govora. Uticajni francuski historičar književnosti očito ne vidi nikakve osvajačke namere i nametnute mere francuskih kraljeva u srednjem veku u njihovim nasilničkim nastojanjima da prošire kraljevski domen, već radije zamišlja kako regije s kulturnom i istorijskom posebnosti dragovoljno „ulaze u nacionalno jedinstvo“, „prihvataju jezik Francuske“ i „duhu tog jezika pridružuju svoj izvorni duh“: tako će *sirova i sanjalačka* Bretanja ubrizgati keltsku melahnoliju u francusku književnost, Gaskonja će uneti svoju *živahnost*, Langdok *žestinu*, Provansa svoju *toplotu i titravost* (Lanson 1912: 11–12). Međutim, kada pominje Jug, Lanson ne misli na oksitansko stvaralaštvo, koje i zanemaruje i odbacuje, već samo na južnjačku produkciju koja nastaje kao rezultat franko-asimilacije i njenog književnog preslovljavanja na francuski jezik.

Jezička podela stare Francuske na severne dijalekte *oil* (*langue d’oïl*) i na južnjačke dijalekte *oc* (*langue d’oc*) prešla je u sferu političke podele na *pravu* Francusku i na pobunjeničku teritoriju, budući da je Oksitanija civilizacijski i jezički bila dovoljno različita od severne Francuske da je negovala društveno-politički otpor prema francuskoj kraljevini. U tome treba tražiti razloge zašto je oksitanska poezija izopštena iz svih pregleda francuske književnosti koji nastaju na kraju 19. veka i u prvoj polovini 20. veka, kao i u brojnim, posebno školskim, istorijama književnosti u drugoj polovini 20. veka, i zašto se kulturološki nipodaštavala južnjačka političko-civilizacijska osobenost. Naime, na nju se gledalo kao na ometajući faktor u procesu svefrancuskog političkog i jezičkog okupljanja u jedinstven nacionalni identitet zarad kojeg se napuštaju regionalni jezici i kulture.

Onda ne iznenađuje što je oksitansku poeziju, tako bogatu u 12. veku, koja je preko trubadura izvršila uticaj na poeziju *truvera*, severnih pesnika na starofrancuskom, i na italijansku renesansu, zbog čega je postala evropski značajna i poznata, Lanson okrivio da je zbog nje dugo bila zanemarivana starofrancuska književnost. Proizlazi da je estetska premoć trubadurske lirike nad inferiornijom *truverskom* lirikom odgovorna što je u književnoj istoriji u Francuskoj sve do sredine 19. veka starofrancuska književnost bila zanemarivana i odbacivana. Lanson doslovno veli (Lanson 1912: XII): „gušilo se ono malo što se znalo o francuskom srednjovekovlju onim malo što se znalo o provansalskom srednjovekovlju“ (« on étouffait le peu qu’on savait du moyen âge français, par le peu qu’on savait du moyen âge provençal »).

Svi pregledi francuske književnosti nastali krajem 19. veka i u prvoj polovini 20. veka, kao i većina njih iz druge polovine 20. veka, bave se oksitanskom književnošću samo u onoj meri u kojoj je ona u vezi s književnošću na severnom dijalektu *oil*, tj. u smislu uticaja koji je izvršila na razvoj francuske književnosti. Tako Bedije i Azar objašnjavaju (1948: 5) da neće izučavati *zasebnu književnost* (*littérature distincte*), „na jeziku

nacionalne frustracije nakon poraza u ratu s Prusima i u narastajućem antinemačkom raspoloženju u društvu, čime su onda i filološka istraživačka zaključivanja u Francuskoj zadobila političku pozadinu (Zink 2011: 89–90).

trubadura“, drugačije sem u njenoj vezi s „čisto francuskom književnošću“ (*littérature française proprement dite*). Kasteks i Sirer, u studiji iz 1946, koja je za ovo istraživanje korišćena u izdanju iz 1956, posvećuju svega jednu stranu oksitanskoj književnosti. An Arman u *Književnim putevima (Itinéraires littéraires, 1991)* uopšte ne pominje provansalsku književnost, već samo konstatuje (Armand 1991: 102) kako „nisu svi književni tekstovi u srednjem veku napisani na jednom jedinom i istom jeziku“, te da se francuski jezik između 12. i 15. veka leksički bogati iz različitih pritoka – pikarskog dijalekta, anglo-normanskog jezika, francuskog dijalekta iz pariske regije (*le francien en Ile-de-France*), srednjovekovnog latinskog, i iz jezika ok (*langue d’oc*). I dok je, u ediciji *Francuska književnost (Littérature française, 1970)* koju je uredio Klod Pišoa (Pichois), Pajen posvetio jedno poglavlje uporednog osvrta na trubadursku liriku i truversku poeziju (Payen 1970: 131–146), u ediciji *Književni putevi (Itinéraires littéraires, 1991)*, u uredništvu Zorža Dekota (Décote), u pregledu francuske srednjovekovne književnosti koji daje An Arman, nije bilo povoda ni da se pomene uticaj oksitanske poetike na severnjačku *francusku*, a kamoli da se razmatra trubadurska lirika.

Prema tome, ni književnoistorijska i filološka razmatranja u drugoj polovini 20. veka u Francuskoj nisu napustila jednostrano francusko stanovište, ali se barem uporedo razvijala protivstruja. Tako Andre Berī, u predgovoru *Antologije oksitanske poezije (Anthologie de la poésie occitane, 1961)*, tvrdi da poezija na oksitanskom jeziku uz plodnu decentralizaciju koja ju je pratila, nije time manje francuskog nacionalnog karaktera nego što je to oil poezija, na starofrancuskim dijalektima na Severu. Prema njemu, dve poezije nisu suprotstavljene, već se dopunjuju: „poezija Francuske bila bi polovina od onog što je ako bi se od nje odvojila i odbacila književna produkcija za pesništvo najdarovitijeg dela francuske teritorije“ (Berry 1961: XXXVIII), i time bi se iz francuske književnosti istrгла remek-dela intimnog lirizma, burleske i rustičke književnosti, ono što, u određenim aspektima, jeste istinski francusko. Prema Beriju, čak i svedena na sebe samu, književnost kolonizovane Oksitanije ostala bi, ipak, „književnost jedne istinske nacije“.

I dok Zan-Sarl Pajen (Payen 1970: 35) smatra da se govori ok neadekvatno nazivaju provansalskim jezikom, te da je trubadurska poezija stvarana na književnom jeziku koji proizlazi iz limuzenskog dijalekta, čime se onda potire sinonimnost termina provansalski i oksitanski, Andre Berī (1961: VII) objašnjava da čak i obrazovane osobe pogrešno zaključuju da se pojam *provansalski* odnosi samo na geografsku regiju koja na mapama zamenjuje ono što se nekad zvalo grofovija Provansa, te iz toga onda proizlazi, opet pogrešan zaključak, da *provansalski* nije isto što i *oksitanski*, jer je Oksitanija širi južni pojas od Alpa do Pirineja i ka severu do Centralnog masiva. Naime, Rimljani su u 2. veku pre nove ere obrazovali Provinciju (Provincia) u mediteranskom kopnenom pojasu, i ona će obuhvatiti deo oblasti Dofine, Provansu, u današnjem užem geografskom smislu, Langdok, Gaskonju, ceo Limuzen i Overnju. Stoga, pojam *provansalski*, od rimske administrativne oblasti *Provincia Romana*, u istorijsko-jezičkom smislu, kada se misli na staru Francusku i srednjovekovnu poeziju na jeziku trubadura, isto je što i *oksitanski*, a Oksitanija jeste Provansa. Međutim, Berī koristi termin *oksitanska književnost (littérature occitane)*, i čak umesto pojma *provansalska književnost (littérature provençale)* preporučuje kao prikladniji *provincijanska (provincienne)*, referišući se etimološki, u smislu prostora, na prvobitnu administrativnu regiju *Provincia Romana*.

Kako Berī objašnjava (Berry 1961: VIII), klasični provansalski ili oksitanski, proistekao iz limuzenskog, nametnuo se na celoj teritoriji dijalekata ok, široko shvacenog

južnog dela Francuske, od Pirineja do Alpa, od Centralnog masiva do Mediterana. Tako se pojavio jedinstveni i široko prihvaćeni jezik, kodifikovan, a na kojem je nastala trubadurska lirika, kurtoazna, kako je nazvana, po idealu uzvišene i čiste ljubavi, *fin' amor*, rođena kao prirodni izdanak jednog vrlo rafiniranog društva, sklonog svim tananostima osećajnosti, a istovremeno mističnog, obojenog duhom i senzibilitetom katarstva. A onda, krstaški rat protiv albižana, tj. katara, u 13. veku, „pokrenuo je materijalno i duhovno pustošenje oksitanske regije“ (Berry 1961: XV). Beri zaključuje da je ukazom kralja Fransa Prvog (1549), kojim je zabranjeno da se koristi dijalekat u zvaničnim administrativnim spisima „dokrajčena književnost na klasičnom provansalskom, kao i sam jezik“ (Berry 1961: XVII–XVIII).¹¹

Kraj 20. veka i početak 21. veka pokrenuće nove vetrove političkog sagledavanja prošlosti, time i uticati na to da se izmeni filološki horizont. Tako Zink, u studiji *Francuska književnost srednjeg veka*, posvećuje jedno posebno poglavlje oksitanskoj književnosti i jedno poglavlje uporednog razmatranja trubadurske i truerske lirike.

5. Francuski književni latinitet

Na kraju, preostaje pitanje da li u staru francusku književnost ulazi i stvaralaštvo na latinskom jeziku zabeleženo na teritoriji srednjovekovne Francuske. Kako to zapažaju Bedije i Azar, srednjovekovna književnost na latinskom jeziku na prostoru nekadašnje/današnje Francuske „proističe od istog duha koji je stvarao dela na starofrancuskom“ (Bédier, Hazard 1948: 4), budući da su pismeni ljudi bili klerici, a obrazovanje je obavezno bilo na latinskom jeziku, i, uzvratno, zahvaljujući izučavanju latinskog jezika, formirali su se pisci na narodnom romanskom jeziku koji, u njegovom pojavnom obliku od 11. do 15. veka, istorijska lingvistika naziva starofrancuskim jezikom. Ovi uticajni francuski medievalisti argumentuju svoje navode da se stvaralaštvo na latinskom nije svodilo samo na crkvene spise, već da je tu bilo velikog broja dela književnog karaktera, na sledeći način: uporedo se neguju i nastaju različiti tematski žanrovi – epopeja *Karolus Magnus* i alegorijska poema *Anticlaudianus*, pobožne priče i smešne priče, pošalice i propovedi, te otuda, ako je „svoja jedra podizala za nadahnuća od najviših religioznih osećanja“, srednjovekovna francuska poezija na latinskom jeziku „isto tako se prepustala iskušenjima svetovnog duha“, te je, pored idilične ljupkosti i satiričke slobode, umela da prigrlji i „sirovi naturalizam, skoro paganski, [koji je] toliko smeo da ide do provokacije“ (Bédier, Hazard 1948: 4).

Uprkos tome što ističu kako u istorijama francuske književnosti treba dati prostora i srednjovekovnoj produkciji na latinskom, Bedije i Azar je isključuju iz dijahronijskog razmatranja francuske književnosti pravdajući to time što se književnost na romanskom,

¹¹ Filip Gardi navodi da je oksitanski bio relativno jedinstven i normiran pisani jezik za celu južnu regiju od 11. do 13. veka, da je krajem 13. veka njegova pisana upotreba *poremećena* (« ces usages sont perturbés »), kako je sve više prodirao francuski jezik, a da je francizacija južnjačkih regija podrazumevala najpre napuštanje zvanične upotrebe oksitanskog jezika, čije je mesto zauzeo francuski jezik krajem 16. veka. Gardijevo objašnjenje kako je došlo do toga da se oksitanski zameni francuskim u službenoj upotrebi nije ni jasno ni precizno: stanovništvo je „počelo da gubi grafičko pamćenje na svoj jezik“, tako da ubrzo nije više bilo sposobno da piše na njemu (Gardy 1991: 515). Zato, ono što Gardi ne ume da objasni, ili ne želi da shvati, Andre Beri objašnjava i razobličuje bez patriotskih dimnih zavesa i dodvoravanja francuskoj politici koja hoće da se samoogleda u ulepšavajućim ogledalima nacionalne istorije.

zatim starofrancuskom jeziku, širila u celom narodu, dok je književnost na latinskom jeziku bila svedena na čitalački krug klerika, što je zaseban svet koji je nadilazio jezičke nacionalne granice, i ulazio u prostor svetskog ili evropskog duha, čime onda – kako ovi francuski medievalisti vele – „naša književnost na latinskom nadilazi nacionalni ideal“ i ona se, kao istorija starofrancuske književnosti na latinskom ne može odvojiti od istorije filozofije i istorije nemačke, engleske i italijanske književnosti; stoga je „jedino naša književnost pisana na francuskom u potpunosti naša“ (Bedier, Hazard 1948: 4).

Ipak, Bedije i Azar protivureče vlastitoj početnoj tezi kako iz istog duha proističu dela pisana na srednjovekovnom latinskom i na starofrancuskom, i da je obrazovanje na latinskom formiralo i pisce na narodnom jeziku, jer su upravo u konačnom zaključku latinska dela pripisali panevropskom duhu, a starofrancuska tzv. nacionalnom idealu. Ni argument kako se književnost na starofrancuskom jeziku širila u celom narodu dok je književnost na latinskom jeziku bila svedena na uzak krug klerika nije održiv, jer jedino je usmena književnost mogla da se širi u narodu, dok je pisana zahtevala i pismenost koja je, opet se vraćamo klericima, neminovno bila vezana za crkve i manastire.¹² Smirnov (1951: 11) navodi „ogroman uticaj“ koji je katolička crkva imala na „početni razvitak francuske književnosti“ i podseća na to da se u crkvi začela oficijelna srednjovekovna drama, a da su se rana historiografija i didaktika ugledale na manastirsko-latinske uzore. Raspoložuci monopolom pismenosti i školske obrazovanosti, kako zaključuje sovjetski teoretičar, „duhovništvo razrađuje najraniju pismenu književnost na francuskom koja ima, više-manje, učen karakter“ (Smirnov 1951: 18).

Kao i u slučaju oksitanske književnosti, koja zadobija pažnju savremenih istraživača i prostor u njihovim pregledima francuske književnosti, to se dešava i s francuskim književnim latinitetom. Mišel Zink je tako napravio osvrt na srednjovekovno stvaralaštvo na latinskom jeziku na prostoru stare Francuske u posebnom poglavlju – „Na margini francuske književnosti: oblici znanja i Božja reč“ (« En marges des lettres françaises : les formes du savoir et la parole de Dieu »).

6. Zaključak

Može li se odeliti nekakva čisto francuska književnost, ili, *naša* književnost, kako je nazivaju Gistav Lanson, Žozef Bedije i Pol Azar, i brojni drugi francuski teoretičari i istoričari književnosti, od regionalnih i panevropskih preplitanja? Ako starofrancuski ep ima germansko poreklo, a viteški roman tematsku osnovu u staroengleskim pseudoistoriografijama i poetsku inspiraciju u bretonskom folkloru, da li i dalje govorimo samo o nacionalnom idealu i nečemu isključivo francuskom, ili je, istovremeno, u pitanju i panevropski duh? Kralj Artur pripada staroengleskoj ili britskoj historiografiji, ali je po književnom rođenju francuski junak. Trubadurska poetika (na oksitanskom jeziku) uticala je na truersku liriku (na govorima oil), i zatim na italijansku renesansu koja će povratno uticati na francusku renesansu. Da li latinska književnost u francuskom srednjovekovlju treba da bude razmatrana zasebno kao srednjovekovna latinska književnost u Evropi, ili, da sada upotrebimo Bedijeove i Azarove reči protiv njihovog odrečnog zaključka, budući *nastala od istog duha* kao i narodna književnost na starofrancuskom jeziku, ona treba da bude prevedena na moderni francuski jezik, kao što se to čini i s delima nastalim na

¹² Viala navodi da je deset odsto populacije u staroj Francuskoj bilo pismeno, i da su uglavnom to bili klerici (Viala 2014: 28).

starofrancuskom, i da bude klasifikovana kao starofrancuska književnost, tj. književnost stare Francuske? Ili, kako to Beri u krajnjoj nuždi tvrdi i za oksitansku književnost: i zasebna, bila bi književnost jedne istinske nacije, a u slučaju latinske književnosti – jednog istinskog duha.

Da li jednu književnost čine jezik i teritorija? Ako se teritorija veže za naciju, da li onda književnost oličava jedan nacionalni duh? Ako kažemo francuska književnost, time povlačimo sociopolitičko-istorijsko-lingvističku denotaciju. U ovom istraživačkom radu, pod starofrancuskom književnošću se razume književnost stare Francuske, tj. stvaralaštvo francuskog srednjovekovlja od 11. do 15. veka (ili ako se želi – od 9. veka): prostorno – sa svim regijama koje su bile u sastavu monarhije, ali i izvan nje, jezički – stvaralaštvo na starofrancuskom jeziku i na drugim severnjačkim dijalektima koji se imenuju govorima oïl, zatim na oksitanskom jeziku, kao i na latinskom jeziku. Time je zauzeto stanovište, kakvo preporučuje i Alen Viala, da se govori „o srednjovekovnim književnostima u okrilju šireg francuskog prostora“ (2014: 33). Tek se u toj raznovrsnosti stare francuske književnosti može sagledati sve bogatstvo velikog i stvarnog entiteta koji je francuska književnost, u smislu kako je to pre pola stoleća, uglavnom usamljenički, video Andre Beri, a kako u 21. veku u svojim istraživanjima sagledavaju Mišel Zink, Alen Viala, i drugi teoretičari, a čemu se pridružuje i ovaj književnoistraživački rad.

Literatura

- Armand, Anne. 1991. *Itinéraires littéraires - Moyen Age, XVIe siècle*. Paris : Hatier.
- Banniard, Michel. 2009. Genese de la langue française (IIIe–Xe siècles). Dans *Histoire de la France littéraire*, F. Lestringant et M. Zink, 9–35. Paris : PUF.
- Bédier, Joseph et Paul Hazard. 1949. *Littérature française*. Tome second. Paris : Librairie Larousse.
- Berry, André. 1961. *Anthologie de la poésie occitane*. Paris : Librairie Stock.
- Castex, Pierre-Georges et Paul Surer. 1956. *Manuel des études littéraires françaises : Le Moyen Age*. Paris : Hachette.
- Chaurand, Jacques. 1991. Oïl (Parler d’). Dans *Encyclopédie de la culture française*, B. Willerval, 515–516. Paris : Eclectis.
- Gardy, Philippe. 1991. Occitan. Dans *Encyclopédie de la culture française*, B. Willerval, 515. Paris : Eclectis.
- Kovacević, Ivanka. 1979. Književnost anglonormanskog doba. U *Engleska književnost 1*, B. Džakula, ur., 51–56, Beograd–Sarajevo: Svjetlost/Nolit.
- Lanson, Gustave. 1912. *Histoire de la littérature française*. Paris : Hachette.
- Smirnov, A. A. 1951. Rani srednji vek (1715–1789). U *Istorija francuske književnosti od najstarijih vremena do Revolucije 1789. godine*. Anisimov, Makuljski, Smirnov (redaktori), 5–191. Prevod Milan Kašanin. Beograd: Naučna knjiga.
- StanESCO, Michel. 2009. L’espace linguistique européen : Le Moyen Age. Dans *Histoire de la France littéraire*, F. Lestringant et M. Zink, 78–96. Paris : PUF.
- Payen, Jean-Charles. 1970. *Le Moyen Age 1, des origines à 1300*. Collection *Littérature française* dirigée par Claude Pichois. Paris : Arthaud.
- Pervaz, Draginja. 1979. Anglosaksonska književnost u prozi. U *Engleska književnost 1*, B. Džakula, ur., 37–43, Beograd–Sarajevo: Svjetlost/Nolit.

Viala, Alain. 2014. *Une histoire breve de la littérature française : Le Moyen Age et la Renaissance*. Paris : Presses Universitaires de France.

Walter, Henriette. 1988. *Le français dans tous les sens*. Paris : Robert Laffont.

Zink, Michel. 2011. *Littérature française du Moyen Age*. Paris : Quadrige / PUF.

Nermin Vučelj

THE SPACE FRONTIERS OF THE OLD FRENCH LITERATURE

Summary

While the temporal boundaries of Medieval French literature are well-known (literary production from the 11th to the 15th century), the issue of spatial boundaries is more complex: it concerns language and space. If all the literary texts written on the territories of feudal France make medieval French literature, there are serious questions that we must deal with it: what are the borders of medieval France, and consequently, what are the spatial boundaries of medieval French literature? Does Old French literature include only texts written in ancient French, or must we include it in the poetry of troubadours in the Occitan language, literature of Bretagne and clerical literature in Latin? If the language defines one literature, do we have to include as Old French literature the medieval texts from England written in the dialect of the old French known as Anglo-Norman or Insular French? The aim of this paper is to furnish a diachronic overview of literary theories and a comparative analysis of scientific approaches on the subject of this research – spatial boundaries of Old French literature.

nermin.vucelj@filfak.ni.ac.rs

JEZIK, KNJIZEVNOST, PROSTOR
april 2017

Izdavač

Filozofski fakultet u Nišu
Cirila i Metodija 2

Za izdavača

Prof. dr Natalija Jovanović, dekan

Lektura

Maja Stojković (srpski)
Marta Veličković (engleski)
Sanja Ignjatović (engleski)

Dizajn korica

Darko Jovanović

Prelom

Milan D. Randelović

Format

17x24

Štampa

UNIGRAF X-COPY

Tiraž

150 primeraka

ISBN 978-86-7379-473-0

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81'37:114(082)

82.09:114(082)

821.163.41.09:114(082)

114:81'42(082)

JEZIK, književnost, prostor : tematski zbornik radova / urednice Vesna Lopčić, Biljana Mišić Ilić. - Niš : Filozofski fakultet, 2018 (Niš : Unigraf x-copy). - 778 str. : ilustr. ; 25 cm. - (Biblioteka Naučni skupovi / [Filozofski fakultet, Niš])

Radovi na srp. i engl. jeziku. - Tekst lat. i cir. - Tiraž 150. - Str. 11-24:Reprezentacija i metaforizacija prostora u savremenoj nauci o jeziku i književnosti / Vesna Lopčić i Biljana Mišić Ilić. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Summaries; Rezimei.

ISBN 978-86-7379-473-0 (broš.)

1. Лопичић, Весна, 1959- [уредник] [аутор додатног текста] 2. Мишић Илић, Биљана, 1962- [уредник] [аутор додатног текста] а) Простор - Анализа дискурса - Зборници б) Семантика (лингвистика) - Простор - Зборници с) Компаративна књижевност - Простор - Зборници д) Српска књижевност - Простор

COBISS.SR-ID 262242572